

10330

A HÁBORUS NAGYHATALMAK

Hatodik füzet:

Szerbia és a szerbek

Irta: C. R.

SZERBIA TÉRKÉPÉVEL

NÉPSZAVA-KÖNYVKERESKEDÉS KIADÁSA
BUDAPEST, VII. KERÜLET, ERZSÉBET-KÖRÚT 35. SZÁM

Ára 50 fillér

VIII 72

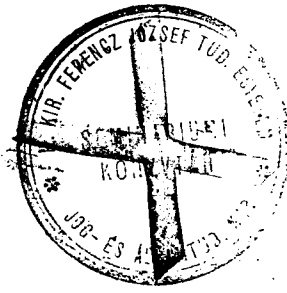
A háborus nagyhatalmak

SZERBIA ÉS A SZERBEK

IRTA: C. R.

JOG- ÉS ÁLLAMTUD. KAR
Semináriumi Könyvtár
Le'ári szám: 905

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Jog- és Közigazgatástudományi Kar Könyvtár
Le'elt. naplo: 77/989/9. 1627/9.
..... csoport: szám

BUDAPEST, 1915

A NÉPSZAVA-KÖNYVKERESKEDÉS KIADÁSA

VII, ERZSÉBET-KÖRÜT 35

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
 Könyvtár
 Lelt. napló: VI. a Lsz. 11439
 csoport: _____ szám: _____

Tartalom :

I. A szerb nép török uralom alatt . .	3
II. A török invázió	5
III. A török uralom alatt	7
IV. A felszabaduló harc	14
V. A belső viszonyok fejlődése egészen az állami önállóságig	27
VI. Gazdasági és szociális állapotok . .	32
VII. A szerb hadsereg	43
VIII. Az osztrák-szerb viszonyok	46

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
 Könyvtár
 Lelt. napló száma: 11439
 csoport: _____ szám: _____

I. A szerb nép a török uralom alatt.

A szerb néptörzs, amelyhez Szerbia jelenlegi lakosai, a horvátok, montenegróiak, bosnyákok, hercegonok, dalmátok és szlaponok, továbbá a bolgárok tartoznak, azt a területet, amelyen most a Duna mentén és a Balkán-félszigeten lakik, a hetedik századtól a kilencedik századig vette birtokába. A nagy népvándorlás idejében, amely az európai népek életére olyan hatalmas átalakulást gyakorolt, ez a néptörzs valószínűleg a Kárpátoktól délre fekvő lakóhelyéről egészen a régi bizanci birodalom — a hellén kultúra örökösének — határáig vonult. Valószínű, hogy a bizanci császárok a saját céljaikra akarták felhasználni a jól hadakozó nomádokat, azonban nem tudták megakadályozni, hogy a szerbek egyre tovább nyomuljanak délre, egészen Macedóniáig, ahol a hellén népréteget szorongatták. Bár a betolakodottak a császár fenhatósága alatt állottak és a nyolcadik században a kereszténységet is felvették, a bizanci befolyás mégis csekély volt.

Ezek a néptörzsek az első időkben nem jutottak el az állami szervezethez. Időszámításunk első évszázadaiban a germánokhoz hasonlóan, főleg állattenyésztéssel foglalkoztak és fél-nomád életmódot folytattak. Csak amikor a kilencedik évszázad második felében a bolgárok, egy finn néptörzs a Balkánra hatolt és a szlávokat elnyomta (miközben a hódítók nemsokára a legyőzöttek erkölceit és nyelvét felvették), alakult meg a Balkán-félsziget keleti részén a bolgár állam. Ez a tizedik évszázadban a bizanciakra veszélyesnek látszott és rettenetes kegyetlenséggel vitt gyilkos háborúkra vezetett, amelyek váltakozó szerencsével folytak. A szerb törzsek

gyakran a bolgár cárnak, gyakran pedig a császárnak teljesítettek hadi szolgálatot. Ezekben a harcokban, amelyekben a bizanciak ismételten felhasználták a jelenlegi Románia és Dél-Oroszország vidékeiről a román törzseket, a Balkán-félsziget országaiban az egykori görög kultúra maradványai is megsemmisültek. A tizenkettedik században a távolabbi Keleten lakó szerbek vezetőinek az a törekvése, hogy a törzsekből állami szervezetet alkossanak, sikerrel járt. Nemanija István 1165-ben a szerbek királyává koronáztatta magát s az új állam nemsokára Bulgária felett tulsulyra jutott. Dusán István uralma alatt (1331—1355) a szerb állam a jelenlegi Szerbián kívül Macedóniát, Albániát, Teszáliát, Epiruszt és Bulgáriát is magáénak mondhatta.

Amennyiben a bolgárok és a szerbek ezekben az időkben a barbárság nivója fölé emelkedtek, a görög-bizanci kultúra befolyása alá kerültek. A kereszténységet a görög szertartás alapján vették fel és írásuk is a görög után idomult. Azonban ez a kultúra sokkal kevesebb hatással bírt rájuk, mint a római kultúra a nyugati államok népeire, mert a görögök a kelettel való harcban egyre jobban pusztultak. Ezért a szerbeket és a bolgárokat még a tizennegyedik században, amikor a román, a germán és a keleti szláv népek már a gyors kulturális fejlődés útján voltak, meglehetősen kezdetleges kulturfo-

II. A török invázió.

Azonban a kulturális fejlődésnek még ezen kezdetleges lépéseit is nemsokára elfojtják. A végelgyengülésben szenvedő Bizánc viszáljai hozták létre azt a katasztrófát, amely Európa délkeleti részeire végzetessé vált. Kantakuzenos János bizanci császár 1354-ben az ozmán törököket Ázsiából segítségül hívta, hogy a polgárháboruban ellenfeleit legyőzhesse. A török hordák Kallipolisban a görög partvidéket megszállták, de többet nem vonultak el, hanem elrabolták a partvidéket s azután tovább nyomultak nyugat felé. A szerbek nem tudták előnyomulásukat meggátolni. 1389-ben a rigómezei ütközet a szlávok rettenetes vereségével végződött. A bizánciak, akiket a megsemmisülés fenyegetett, Európa segítségéért könyörögtek és 1396-ban Zsigmond magyar király, nagy hadsereggel, amelyben magyarok, továbbá lengyelek, szerbek, csehek, németek, franciák és angolok voltak, a törökök ellen vonult, de Nikopolisnál vereséget szenvedett. Bajazid szultán a győzelmet nem tudta teljesen kihasználni, mert közben Timur mongol kán Kisázsziából előnyomult. 1402-ben Angora mellett a török hadsereget elpusztították. Azonban a mongolok ismét elvonultak és a törökök megállták a helyüket. A nyugati államok tétlenek maradtak, a keresztes háborúk ideje véglegesen elmúlt. Csak Magyarország és a lengyelek, akiket a legközvetlenebbül fenyegetett a török veszedelem, készültek minden erejükkel az új hadjáratokra. A lengyelek IV. Vladislav alatt hatalmas hadsereget küldtek délre, mialatt a bizanci flotta a velenceiek segítségével a törököket megakarta gátolni abban, hogy Ázsiából segédesapato-

kat hozzanak. Azonban ez a flotta tehetetlennek bizonyult. A keresztény hadseregek 1444-ben Várna mellett, a Fekete-tengernél óriási török tulerőre találtak. A lengyelek királya elesett és a hadsereg elpusztult. Kilenc évvel később, 1453-ban, Konstantinápoly, Mohamed török szultán zsákmánya lett és ezzel eldőlt a Balkán népek sorsa. A szerbek még egyszer hadbaszálltak a tulerővel szemben s a nyugati államok segítségével felkeltek a törökök ellen, de 1459-ben vereséget szenvedtek. Ettől fogva a török hadseregek állandóan Szerbián keresztül nyomultak Magyarország és az osztrák tartományok ellen háborúba. Csak 1683-ban sikerült Sobieski vezetésével a lengyeleknek és a Habsburgoknak a törökök előnyomulását megállítaniok. Ettől számítódik a törökök hatalmának hanyatlása.

A karloviçi békében Törökország 1699-ben Magyarország és Erdély, valamint a szerbektől lakott területek egy részéről véglegesen lemondott. Nevezetesen egész Horvátországról és Szlavóniáról, továbbá Dalmácia egyik részéről (a másik rész Vencence birtoka lett) és csak 1797-ben jutott átmenetileg, majd 1816 óta állandóan a Habsburgok uralma alá. A tulajdonképeni Szerbia, Bosznia, Bulgária, Macedónia és Montenegró, török tartományok maradtak.

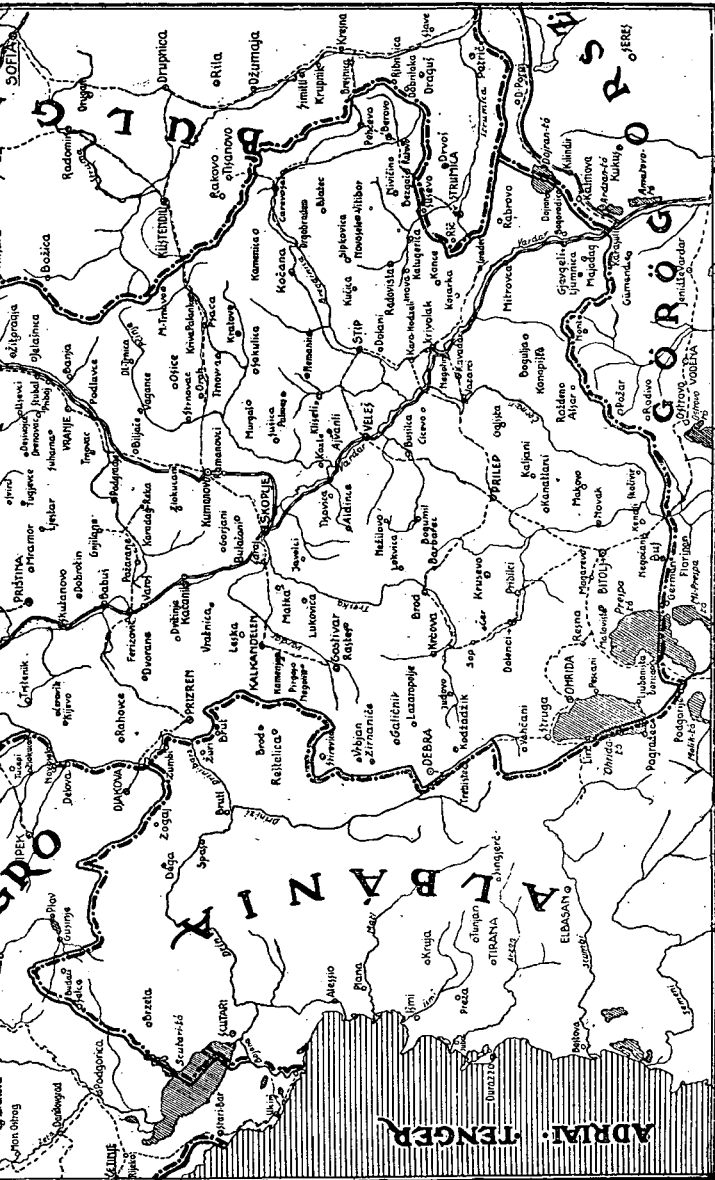
III. A török uralom alatt.

A szláv népek sorsát a török szultán uralma alatt elsősorban az határozta meg, hogy az ozmán állam egészen a tizenkilencedik évszázad közepénél tovább megtartotta ázsiai jellegét. Katonai rablóállam maradt, olyan államszervezet, amely képtelennek bizonyult arra, hogy valamelyes kulturális haladást tegyen.

A szultánoknak az kölcsönzött hatalmat, hogy a legfőbb parancsolói voltak az izlámnak, annak a vallási közösségnek, amely Előázsia és Északafrika barbár nomád törzseit egyesítette, azokat a néptörzseket, amelyeknek a háboru volt az eleme, a harc pedig eszköze annak, hogy a rablásból éljenek. Sax, a „Törökország hanyatlásának történeté”-ről írt munkájában a törökök és a leigázott szlávok egymáshoz való viszonyát a következőképen jellemzi:

„A seriát-jog alapelvei szerint minden meghódított terület a mozlímok (igazhivők) összességéé. A seriát-törvényeknek a tizenhatodik században megalkotott gyűjteménye a következőket mondja: Minden terület, amelyet az izlám (illetőleg a kalifa vagy a szultán) meghódít, vagy az igazhivők között osztandó szét vagy a lakosság birtokában marad a fejadó és egyéb szolgálmányok ellenében. A foglyokat az imán megöletli vagy rabszolgaságba küldi, avagy pedig szabadon engedi az igazhivők alattvalói gyanánt.

Az izlámnak ezen alapelveit a törökök meg is tartották, amíg hódításokat tettek. Ha valamely keresztény tartományt meghódítottak, a lakosság egyik részét rabszolgaságba hurcolták. A fiatal gyer-

ADRIATI TUDOMÁNYI
Jog- és
Közigazgatás-
tudományi
Kar
Könyvtára

mekeket többnyire a janicsár hadtestekbe osztották (az izlámra való áttérés után) a föld egyik részét a török katonák között osztották széjjel, a többi részt pedig a föld-, a jóvedelemadó, továbbá a fejadó lefizetésének kötelezettségével a keresztény lakosok kezében hagyták.

A seriátjog alapján a mohamedán törvényszékek előtt csupán az igazhivők tanuvallomásait fogadták el érvényesnek, ennek folytán a keresztények a tizenkilencedik század közepéig majdnem teljesen jogtalanok voltak. A keresztények nem építhettek templomot, nem harangozhattak, nem hordhattak fegyvert, nem lovagolhattak nyergelt lovon s nem öltözködhettek olyan módon, mint az igazhivők s természetesen nem nyerhettek el állami hivatalt stb.“

A viszonyokat jellemzi a rajah szó. Ez „nyáját“ jelent. Egészen a legutóbbi időkig az uralmok alatt élő keresztény népeket ezzel a szóval illették.

Az idők folyamán a Balkánállamok viszonyai-ban bizonyos különbségek létesültek. A török hadseregek rendszeresen Bulgárián nyomultak előre, ha Magyarország, a lengyelek vagy a Habsburg-tartományok ellen vonultak. A hitetlenek nem teljesíthettek hadiszolgálatot, de felhasználták őket szolgáltnak és számos közlekedési eszközt kellett szolgáltatniuk. Ezért bizonyos mértékig kimélték őket. A tulajdonképeni Szerbiával szemben azonban erre a kiméletre nem találtak okot. Itt a parasztságot a földbirtokosok a csontig kizsarolták. De az ország alakulata a lakosoknak bizonyos mentőeszközt nyújtott: a járhatatlan hegyvidékekbe való menekülést, ahol mint pásztorok tengették nyomoruságos életüket. Itt azután megmaradt az ugynevezett zadruga, a kommunizmusnak eredeti gazdasági formája, amelyben az emberek nem egyenes családokra osztva élnek, hanem a „nagy családban,“ amelyben több házaspár az utódokkal együtt közösen gazdálkodik. Ez a szoros kapcsolat hozta létre, hogy az ilyen zadruga-ban számos fegyverfogható férfi került össze, akikkel a földesurak nem kezdhettek ki olyan könnyen, mint az egyedülálló paraszttal.

Mig ezeken a területeken a bennszülött nemes-

ség teljesen elpusztult és csupán a keresztény parasz-
tok és török földesurak álltak egymással szemben,
Boszniában és Hercegovinában a viszonyok teljesen
másként alakultak. Itt ebben az időben, amikor a
törökök az országba hatoltak, a lakosság a vallás
körüli viszálykodott. A bogumilok (istenbarátok)
szektájának, amely a tizenegyedik században alakult
s amelyet a görög egyház borzalmasan üldözött, a
tizenötödik században még számos követője volt.
Amidőn 1463-ban a törökök az országot meghódi-
tották, a bogumil nemesség nagy része áttért az
izlámra s ezzel megmentette birtokait. Ezek a szerb
származású, de mohamedán vallású földesurak még
ma is birtokosok (bégek). Ennek a nemesi kasztnak
létezése, amelynek érdekei egyeztek a török kor-
mány érdekeivel, egészen különös viszonyokat te-
remtett. Montenegróban a dolgok egészen máské-
p alakultak. Itt a törökök nem tudták a népességet,
amely a hegyvidéken könnyen tudott ellentállni,
állandóan lefegyverezni. Annál kevésbé, mert a
velenceiek, akiknek érdekük volt, hogy a törökök a
dalmát partokon ne tudjanak állandóan letelepedni,
gondoskodtak a fegyverekről, amelyeket a parasz-
toknak mezőgazdasági termékekért adtak cserébe. A
törököknek tehát meg kellett elégedniük a névleges
fenhatósággal. Török földesurak ebben az ország-
ban nem voltak. A legjobban a macedóniai paraszto-
kat nyomták el, mert itt a török hóditókat semmi
sem készítette kiméltre és a lakosság nem tudott
menekülni. A földesurak kiszívták az ország életere-
jét, amely határtalanul elszegényedett. A lakosság
elvesztette minden ellentállóképességét. Itt a török
uralom egészen a huszadik századig megmaradt.

A szláv parasztnak, aki a török földesur
kénye-kedvére volt kiszolgáltatva és akit az végig
kiszarolt, még egy másik piócával is meg kellett
birkóznia: a görög pappal. A törökség lényegéhez
tartozik, hogy a leigázott népek nemzetisége iránt
nem volt semmi érzéke. A „nyáj“ nem számított,
legfeljebb a vallás jött tekintetbe. A régi Bizanc
görög papsága és a török kormány között lassan-
ként a kölcsönös segítségen nyugvó összeköttetés
jött létre. Konstantinápolyban a régi bennszülött,

gazdag családokat nem irtották ki teljesen és akik megmaradtak, azok a kereskedelemmel és az uzso-rával nemsokára nagy gazdagságra tettek szert. Konstantinápoly gazdag és befolyásos görögjei a fanarioták (fanal: magyarul világitótorony és ez a görögöktől lakott városrészben állt) a török uralkodóknak, mint bankárok, akik magasabb kulturfokon álltak és a nyugattal összeköttetésben voltak, sok hasznot hajtottak. A fanarioták sorából választották a görög egyház fejét, a patriarkát. A választást a magas porta erősítette meg és ezt csak rendszerint a török méltóságok megvesztegetésével lehetett elérni. Többnyire a legtöbbet ígérő került az egyház élére. Ez az üzlet csak akkor fizetődött ki, ha a patriarka a fizetett összegeket ismét be tudta hajtani a püspöki állások és a jó jövedelmet hajtó egyházi méltóságok eladásával. Azok a görög papok, akik a püspöki széket megvásárolták, a papi hivatalokat többnyire a saját népükhöz tartozóknak adták tovább. Ezért a görög nyelv maradt az egyházi nyelv, bár a görög egyház elvben többnyire meghagyta a liturgiában az illető ország nyelvét. Az ilyen görög papnak az volt a legfőbb feladata, hogy a patriarka és fanariota uszályhordozói részére lehetőleg sok aranyat zsaroljon ki a hívő nyájtól és ebben megértő támogatásra talált a törököknél. A püspök a török zsoldosoktól követve lovagolt a szláv falukba és behajtotta az egyház tizedét. Az egyház kulturmissziójáról ilyen körülmények között természetesen szó sem lehetett. A szerb parasztnak tehát erről a kultúrtenyezőről is, amely a nyugati államokban olyan nagy szerepet játszott, le kellett mondania.

A városok elzüllöttek. Levante kereskedelme teljesen elpusztult. Amit még meg lehetett menteni, azt a velenceiek ragadták magukhoz. A Balkán-félsziget belsejében az ipar és a kereskedelem nem fejlődhetett. A parasztság természetbeni gazdaságot üzött és a török felső rétegnek az ipari termékekben csak nagyon kicsiny szükséglete volt és még ezt a szükségleteit is főleg Kisázsia városai szállították. A városban székelt a pasa az udvartartásával és a spahik (a földesurak) a háremjeikkel és szolgálkával, továbbá néhány kereskedő és szegényes kézműves — jobbára

idegenek —, örmények, görögök és zsidók. A szláv paraszt részére itt nem volt hely. A paraszt csak azért jött a városba, hogy az adókat és a tizedet beszolgáltassa és hogy a piacon azt a keveset, ami a terméséből megmaradt, a nélkülözhetetlen cikkekért, sóért és vasért becserélje. A városi élet kulturális befolyásáról tehát szintén nem lehetett szó.

Igy züllött a szláv parasztság évszázadokig, vigasztalan nyomoruságban a török iga alatt.

IV. A felszabaduló harc.

1787-ben Oroszország és Ausztria hadat üzentek Törökországnak. II. József császár kijelentette, hogy szilárd akarata „megváltani a világot ennek a barbár nemzedéknek az uralmától.“ A szerbek szintén fegyvert fogtak és lényegesen hozzájárultak az osztrák hadsereg győzelméhez, amely csekély fáradsággal megszállta Belgrádot és a törököket kiverte az országból.

Hogy a leigázott nép ilyen módon fellázadhatott, azt a „hajdukságnak“ köszönheték — a rablócsoporthoz. Ha a megkínzott szerb paraszt már nem tudott menekülni, akkor a hegyek közé vonult hajduknak, illetőleg rablónak. Nyáron a hajduk elindultak rablókalandjaikra, megtámadták a városokban a spahikat és különösen azokat szemelték ki, akiknek az adókat kellett beszállítaniok a pasa részére. Ami a megélhetésükhöz kellett, azt a pásztortól szerezték be. Fegyvereket a velencei és az osztrák kereskedők szállítottak. Télen a hajduk a falukban találtak buvóhelyet. Mivel a rablók a parasztokat csak igen ritkán támadták meg, a szerb lakossággal a legjobb viszonyban voltak. Ők voltak a népköltészet hősei, akik bosszút vettek mindazért a gyalázatosságért, amelyet a török elnyomók elkövettek.

Amikor tehát a császári hadsereg a törökök ellen vonult, a hajduk a legjobb segélycsoporthoz váltak. Alaposan ismerték a portyázó háborút. A begyvidéken megzavarták a török hadsereg felvonulását és a parasztokat mindenütt fegyverbe szolgáltatták. Kara Györgye (a fekete György) a hajduk bandáinak legerélyesebb vezetője volt, a felkelés

lelke. Öt ünnepli a szerb népdal, mint nemzeti szabadsághőst.

Azonban Ausztria 1791-ben Poroszország közvetítésével békét kötött a törökökkel. A francia forradalom kitört és II. Lipót császár immár nem abban találta misszióját, hogy mint elődje Európát megszabadítsa a barbár uralomtól, hanem, hogy „leverje a forradalom hidráját“. A szerbeket átengedték a törökök bosszujának és ez a bosszu rettenetes volt. VÉRÖZÖNBE fullasztották ezt a szerencsétlen népet, amely bizott „a keresztény nagyhatalom“ védelmében.

A háboru azonban nagy átalakulást hozott létre Szerbiában: a janicsárok tulsulyba jutottak a spahikkal szemben. Az előbbieket egy kiváltságokkal bíró csapat voltak, akiket nagyrésztben a leigázott népek rablott gyermekeiből sorozták és ifjúságuktól fogva a háborura idomították. A janicsárok gyakran meggyilkolták a szultánokat és másokat iktattak helyükbe. A XVIII. század közepén I. Mahmud, akit a janicsárok emeltek trónra olyan módon, hogy Konstantinápolyban a magas méltóságokat lemészárolták és Ahmed szultánt elzárták, kísérletet tett arra, hogy pártfogóitól megszabaduljon. Csak tízezer tartott a fővárosban, a többi pedig elküldte a vidékre, hogy a várakban teljesítsenek szolgálatot. A janicsárok azonban itt főleg kereskedelmi üzletekkel foglalkoztak és nem törődtek a hadiszolgálattal. Így fészkelték be magukat Szerbiában. Az Ausztriával való harcban teljesen csődöt mondtak. A török kormány tehát el akarta őket üzni, de ez nem sikerült. A kormány képviselői, a pasák, nemsokára csak látszat-hatalommal bírtak és a belgrádi kerületben a janicsárok gyakorolták a hatalmat. A janicsárok a spahik hatalmát is megtörték. Rövid idő elteltével a janicsárok a saját számlájukra szedték a parasztoktól a tizedet és a fejadót, gyakran elkergették a spahikat és kijelentették, hogy ők a földesurak. A spahik a portánál kértek segítséget, ez azonban tehetlen volt. Természetes, hogy ennek a harenak a költségeit a parasztok fizették: a spahik és a janicsárok most már együtt fosztogatták őket.

A belgrádi pasának ennek folytán az az ötlete támadt, hogy a parasztok segélyével üzi el a janicsárokat. Ezek azonban tudomást szereztek erről a tervről és 1804 februárjában borzasztó mézszárlást rendeztek és mindenütt meggyilkolták azokat, akik abba a gyanuba kerültek, hogy a pasával tartanak. Ez azután betöltötte a mértéket. A szerb parasztok a hajduk vezetése alatt ismét fegyverhez nyultak. A felkelők élére ismét Kara Gyorgye állt. Véres harcokban a janicsárokat mindenütt legyőzték.

Azonban a szerbek nagyon jól tudták, hogy egyedül nem végezhetnek a törökökkel. Ezért késznek nyilatkoztak arra, hogy országukat osztrák uralom alá helyezik. Bécsben azonban nem fogadták el az ajánlatot. Elsősorban azért, mert Napoleon szorongatta Ausztriát és így kockázatos volt a törökökkel is kikezdeni. Másodsorban Metternich vezetése alatt a „legitimitás“ örülete tobzódott: a törökök lázadók voltak a legitim török uralommal szemben és lázadókról hallani sem akartak! A szerbek ekkor Oroszország segélyéért folyamodtak. Itt már nagyobb megértésre találtak. A cár evangéliumot küldött a részükre és áldását a hitetlenek ellen való harcban. Segíteni természetesen ő sem tudott. Ebben az időben játszódott le az austerlitz-i ütközet.

A szerbek kitarítottak. 1806 vége felé meghódították Sabácot és Belgrádot és 1807 tavaszán a törököket már egész Szerbia területéről kiverték. Természetes, hogy a szerbeknek félniök kellett attól, hogy a szultán új hadsereget küld ellenük, hogy bosszút vegyen. Szerencsére Oroszország az Oláhországgal való viszály következtében hadat üzent Törökországnak. Azonban a háborút nem valami különös eréllyel folytatta, mert Napoleon politikája egész Európát lekötötte és a cári kormány nem kockázathatta meg azt, hogy haderejét a Balkánon lekösse. A háboruban a legtöbb áldozatot a szerb parasztok hozták, akik csodás áldozatkészséggel és hősiességgel küzdöttek. 1812-ben Törökország és Oroszország között létrejött a bukaresti béke, mert Oroszországnak Napoleon ellen kellett védekeznie. Szerbiára vonatkozóan a megegyezés kikötötte, hogy Szerbia önkormányzatot kap, csak néhány erősség-

ben marad török helyőrség, egyébként azonban az országban sehohsem maradhatnak meg a törökök. Szerbiának csak adót kell fizetnie a szultán részére, akinek szuverenitása alatt áll az ország. Törökország az egyezményt nem tartotta be. Új hadsereg vonult Szerbia ellen és a szerb népet, amely kilenc évig a szó legszorosabb értelmében népháborút viselt, a tulerő legyőzte. Kara Gyorgye 1813 nyarán a szerb haderő több vezetőjével Magyarországra menekült. A törökök ismét bevonultak az országba. A szerb önállóság megszűnt, Belgrád ismét török pasaság lett.

A régi állapotok ismét visszatértek. Bár a török kormány néhol engedményeket tett, de nem gondolt arra, vagy legalább is nem tudta megakadályozni, hogy a spahik birtokaikat elfoglalják és a parasztokat a tizedek és a szolgálmányok fizetésére kényszerítsék. A szerbeket lefegyverezték és a török urak ismét zábolátlanul nyuzták a parasztokat.

Ismét eljött, aminek be kellett következnie: 1815 tavaszán újabb felkelés tört ki; a kétségbeesés harca. A törökök rögtön tízezer harcedzett katonát állítottak talpra a várakból. A felkelőket erősen szoritották: Volt olyan pillanat, amikor a kétségbeesett szabadságharcosok azt határozták, hogy egyik megöli a másiknak a feleségét és gyermekeit, azután elvonulnak a hegyekbe és egész életüket a törökök ellen való háborúnak szentelik. A legnagyobb szükség idején érkezett a segély: Montenegróból ezer harcos jött a hegyek felől. Ez a kis csoport néhány apróbb összeütközésben győzelmet aratott a törökökön. Ez ismét felélesztette a parasztok bátorságát, nemsokára az egész ország fegyverben állt. A törököket a mestersen vezetett portyázó háboruban megőrölték.

A porta tárgyalásokat kezdett. Erre jó okai voltak. A török birodalmat ismét óriási forrongások rázkódtatták meg. Anatóliában a pasák lázongtak és azzal fenyegetőztek, hogy függetlenítik magukat, Örményországban lázadás tört ki, Bagdadban szintén, Arábiában a nomád törzsek fellázadtak a padisa ellen, akit nem tekintettek az igazhivők urának, Egyiptomban Mehemed Ali arra készülődött, hogy teljesen függetleníti magát a szultán fenható-

ságától. Albániában Ali janinai pasa fészkelődött és Görögországban is forrongás volt. Napoleon bukása után a cár volt Európa parancsolója. Ilyen körülmények között nem akartak a szerb paraszttal újból kikezdeni, akikről tapasztalatból tudták, hogy hegyeik között évekig foglalkoztatnak egy hadsereget, amelyet végül talán meg is vernek.

Milos Obrenovics kapható volt a kompromisszumokra. Mint politikus, a törökökhöz járt iskolába, ami azt jelenti, hogy minden időben kész volt arra, hogy minden eszközt alkalmazzon, gyilkosságot, árulást, hizelgést, annak rendje és módja szerint. A szultán hűséges szolgájának adja ki magát, aki nem a szultán ellen, hanem a jogaikkal visszaélő pasák ellen harcolt. Konstantinápolyban jó képet mutatnak a gonosz játékhoz és végül beleegyeztek, hogy a viszonyt olyan módon szabályozzák, amint azt a bukaresti béke előírta. A szerbek elismerik a szultán fenhatóságát, csak a várakban marad török kezeibe kerül. Milos azt remélte, hogy ilyen módon az egész országot a kezeibe keríti. A versenytársaival hamar végzett. Amikor 1817-ben Kara Gyorgye az országba visszaérkezett, hogy a teljes felszabadulást a görögökkel közösen előkészítse, Milos parancsára orvul meggyilkolták. A gyilkos, odaadásának jeléül, Kara Gyorgye fejét a szultánhoz küldte. Egy másik, szellemileg magasan álló vezető, Moller Pétert, aki Szerbiában rendezett közigazgatást akart létesíteni, lázadó gyanánt szolgáltatott át a pasának, azzal a kérelemmel, hogy végezzék ki. Niktsics archimandritát szintén meggyilkoltatta. A törökök mindenben támogatták és erre számítva, magához ragadta a hatalmat és keresztülvitte, hogy a knézek ünnepélyesen főknézzé — az ország fejedelmévé — választották. A pénzügyeiről is tudott gondoskodni. A török kormány bérbeadta neki a koronajavakat és szerződést kötött vele, amely szerint ő fizeti az egész ország részére a fejadót, ennek ellenében az összes községek neki tartoznak fizetni. Ezenkívül a kereskedelem terén szabadalmat biztosított a maga részére, amennyiben a Dunán és a Száván az embe-

rek és a javak szállításának kizárólagos jogát és a vámszedés jogát megszerezte, emellett élénk kereskedelmet folytatott és nem tűrt versenytársakat.

Természetes, hogy az ország belsejében is szüksége volt segítőtársakra, mert egyedül a törökök nem tarthatták. Ezt a támasztékot a knézek nyújtották. Ezek a községi előljárók, egyuttal hadvezetők, vajdák voltak, mert magától értetődő, hogy a községek azokat választották meg előljáróknak, akik a törökök ellen irányuló harcokban vezetőserepet játszottak. A parasztok tömege nem tudott állandóan fegyverben maradni, míg a knézek többnyire maguk mellett tartottak egy csoport fegyveres embert, többnyire volt hajdukat, akik fegyveres kíséretüket képezték. Ilyen módon új hatalom alakult az országban, amely a parasztok fölött uralkodott.

Évek multak el ilyen viszonyok között, amelyek erősen emlékeztettek a középkorra. A főknéz nem volt mindig egy véleményen a knézekkel, csak a parasztokkal szemben voltak szolidárisak. Ezek ismételten felkeltek az elnyomás ellen, de nem tudtak erélyes ellentállást tanusítani és így többek között 1820 és 1824-ben leverték őket. Csupán egyet nem tűrtek: visszautasították a knézeknek azon kísérelteit, hogy az elkergetett törökök helyett a földesurat játsszák és adókat szedjenek, valamint szolgálmányokat követeljenek. Amikor azután végül Milos, a török jog szerint azt az álláspontot akarta érvényesíteni, hogy az ország a fejedelem tulajdona, és a legbolondabb önkényeskedéssel kormányzott, általános felkelés tört ki. A parasztok kiküzdötték, hogy 1835-ben népképviselet, a skupcsina ült össze, amelynek az volt a feladata, hogy kidolgozza az alkotmányt. Az alkotmányt demokratikusan alkották meg. Milos keresztülvitte, hogy a török kormány az alkotmányt elvetette és azt egy szabályzattal helyettesítette, amelynek értelmében az állami hatalmat a főbb kérdésekben tizenhét tagból álló szenátus gyakorolja, minden kerületből egy képviselő, akit a fejedelem nevez ki. A parasztok tudták, hogy ezzel nem nyertek semmit. Ismét fegyvert fogtak, s arra kényszerítették Milost, hogy fia javára le-

mondjon és az országot elhagyja.

Az új fejedelem néhány hónap múlva meghalt. Utódjául a másikat, Mihályt választották, akit azonban a török kormány csak bizonyos korlátozásokkal erősített meg. Konstantinápolyban azzal a ravasz fogással éltek, hogy a nép mellett foglaltak állást a fejedelemmel szemben, azzal a célzattal, hogy ilyen módon az ország belső ügyeiben az elhatározó intézkedéseket a pasa tehesse, aki még most is Belgrádban székelt, mint a szultán képviselője. Ez azonban nem sikerült. Az új fejedelmet megösvülölték, a törökök eszközének tekintették és nem bíztak benne. Az elégedetlenség akkor került kitörésre, amikor a kormány a fejadót felemelte és ezenfelül a tölgyfa-erdőkben legelő sertések után adót akart kivetni. Obrenovics Mihályt 1842-ben az apjához hasonlóan kiűzték az országból, anélkül, hogy a törökök, akikre számított, kísérletet tettek volna arra, hogy fegyveres erővel megvédelmezzék.

A skupcsina ezek után a szabadsághős Kara Gyorgye fiát, Karagyorgyevics Sándort, egy teljesen jelentéktelen ifjút választott meg az ország fejedelemvé. A tényleges hatalmat két erélyes férfi, Vucsics és Petronjevics gyakorolta, akik arra törekedtek, hogy a tarthatatlan viszonyokat reformokkal megjavítsák. Most azonban Oroszország és Ausztria avatkoztak az ország sorsának intézésébe. A kitűnő Metternichnek haja az ég felé állt: akadt olyan nép, amely fellázadt, fejedelmét fegyveres erővel elkergette és újat választott. Az európai reakció védnöke veszélyt sejtett. Hiszen olyan idők voltak ezek, amikor a szent szövetségtől alkotott „rend“ inogni kezdett. Hogyan, hátha más népek is, például a lengyelek, követik a szerbek példáját? Azonban a közvetlen beavatkozás nem látszott tanácsosnak, mert veszélyessé válhatott, ha esetleg Ausztria szláv népei is mozogni kezdenek. Ezért tehát az osztrák kancellár — orosz politikát követett. Oroszország volt Szerbia védőhatalma, az ország önkormányzatát az Oroszország és Törökország közötti bukaresti egyezmény szabályozta. A porta a lázadók választását jóváhagyta, anélkül, hogy Orosz-

országot megkérdezte volna, tehát helytelenül járt el. Péterváron rögtön késznek mutatkoztak arra, hogy a szerb nép védőinek s ezzel egyidejűleg a legitimitás védelmezőjének kellemes szerepét elvállalják. A cár, a fejedelem és a két lázadó fővezér eltávolítását követelte. Azonban a porta már elismerte Sándor fejedelmet és súlyos megalázást jelentett volna, ha arra kényszerítik, hogy eltávolítsa. A konstantinápolyi angol követ, Canníng avatkozott be, hogy ezt meggátolja. Ő erősítette meg a törökök hátgerincét. Törökországnak nem szabad engednie, mert ez azt jelentené, hogy elismeri az orosz védnökséget Szerbia felett és ezzel feladja szuverenitását. Franciaország az angol felfogáshoz csatlakozott. A helyzet igen feszültté vált. Komédiával segítettek rajta: A cár és Metternich azt állították, hogy Sándor megválasztása törvénytelen, mert a harci zajban történt. Ha a török kormány új választást rendel el, bár teljesen bizonyos volt, hogy az eredmény ugyanaz marad, akkor a cár, — ezt már előre kijelentette — nem emelne kifogást a választás ellen. A dolgot ilyen módon rendezték. Sándort másodszor is megválasztották s a választást jóváhagyták. A népmozgalom áldozatául csak a két vezető esett, akiknek átmenetileg el kellett hagyniok Szerbiát, de nemsokára visszatértek.

Néhány évvel később Európát az 1848 forradalmi viharai rázkódtatták meg. Az osztrák uralom alatt élő szerbek Horvátországban, Szlavóniában szintén forrongtak. Bár nem törekedtek nemzeti függetlenségre, de kivívták az önkormányzatra való jogaik elismerését. A bécsi kormánynak eközben sikerült őket a magyarok ellen fellázítani, ami annál könnyebben ment, mert itt a nemzeti ellentét a szociállissal karöltve járt, a horvát és a szlovén parasztok a magyar földesurak jobbágyai voltak. A császárhoz hű horvátok, Jelasics vezetésével jó szolgálatot teljesítettek a bécsi forradalom és a magyar függetlenségi harcosok leverésével. Ilyenformán fontos volt, hogy a török uralom alatt élő szerbeket is megnyerjék a Habsburgok ügyének. Ez is sikerült. Sándor fejedelem minden lehetőet megtett, hogy a bécsi

kormány kegyét megnyerje és Oroszország, amelynek csapatai Magyarország megfojtásáról gondoskodtak, ezzel meg volt elégedve. Mivel pedig Szerbiában a törökök ellen való háborukban számosan voltak olyanok, akiknek a háboru mesterségükké vált, nemsokára bandák alakultak, amelyek zsoldért vagy rablóvagyuktól vezetve, beléptek Jelasics hadseregébe. Olyan férfiak, akik hősiesen küzdöttek hazájuk felszabadításáért, most a szabadságharcosok ellen küzdöttek a Habsburgok monarchiájában.

Nyolc évvel később kitört a krími háboru. Oroszország megtett minden lehetőt, hogy a szerbeket a törökök ellen való háborura rábírja. Franciaország és Anglia szövetkezett kormányai ezt megakarták akadályozni. Ausztria passzív maradt. Megakarta várni, hogy fejlődnek a dolgok. Ausztria unszolására a szerbek fejedelme a fegyveres semlegeség mellett nyilatkozott. Körülbelül 60.000 gyakorlott harcost fegyvereztek fel, valószínűen Ausztria segítségével. A küzdelem elhatározó eredmény nélkül végződött. Törökország a nyugati hatalmak segítségével az oroszokat fel tudta tartóztatni. A párisi béketárgyalások alkalmával 1858-ban úgy mellékesen Szerbiával is foglalkoztak s a hatalmak megegyeztek, hogy ott a kedvelt status quot (a változatlan állapotokat) fentartják. Ez a szerbekre azt jelentette, hogy úgy, mint eddig, ezentúl is szolgálmányokat kell adniok a szultánnak, a török helyőrségeket meg kell türniök a várakban s a török pasát Belgrádban, amit megalázónak tartottak. A parasztok nehéz hadiszolgálatot teljesítettek és most megcsaltnak érezték magukat, mert az ország részére nem értek el semmit. A szerb nép érdekeit ismét feláldozták az „európai egyensúly“ diplomáciai örültségének.

A nép haragja a fejedelem ellen irányult, akinek politikáját odamagyarázták, hogy az országot ki akarja szolgáltatni Ausztriának. A felháborodást orosz ügynökök szították, mert Oroszország természetesen érdekelve volt abban, hogy olyan fejedelmet, aki az osztrákok iránt barátságos érzülettel viseltetett, megbuktasson. Karagyorgyevics Sán-

dort 1859-ben el is ülték és a skupcsina Milos Obrenovicsot, aki Ausztriában élt száműzetésben, hívta a trónra. Amikor ez nemsokára meghalt, fiát Mihályt választották másodszer fejedelemmé.

Az ezt követő időben az állami szervezet kifejlődött. Három tényező állt egymással szemben: a fejedelem, aki a knézekre támaszkodott, a parasztság, amely már megelégedett azzal, hogy ezek uralkodjanak és harmadszor a parasztságnak egy kicsiny, de befolyásos rétege, azok, akik kereskedelemmel meggazdagodtak és a mérsékelt elemet képviselték. A fejedelem és a követői huzták a rövidebbet. Olyan alkotmányt létesítettek, amely a parasztdemokráciának volt megfelelő. A skupcsina, a népképviselő, amelyet az összes adófizetők — s adót csaknem minden paraszt fizetett — választottak, törvényhozó hatalommal bírt, a szenátus, amelyet 1838-ban a török kormány létesített, elvesztette jelentőségét. A védelem kérdését is demokratikus módon oldották meg. A fejedelem arra törekedett, hogy bár kicsiny, de állandó hadsereget tartson. A parasztság megmaradt amellett, hogy az ország védelme az összes fegyverképes férfiak dolga. Atyáik az első felkelés ideje után a fősulyt arra helyezték, hogy fegyvereiket a törökök ne vehessék el. Csak amíg fegyver a házban van, addig érezhetik magukat szabadoknak, fegyver nélkül eltiprott jobbágyok. Ez az érzés a fejedelemmel szemben is érvényesült. A parasztok nem akartak fegyvertelenül szembenállni a fejedelem hadseregével. Megmaradtak a milícia bizonyos rendszere mellett, amelynek a kis létszámú állandó hadsereg csak támaszpontjául szolgált.

A szerb nép azonban még korántsem volt ur a saját házában. A status quo, amelyet a hatalmak fenn akartak tartani, a török fenhatóságot jelentette, azt, hogy Belgrádban török pasa székel, aki Szerbia belső ügyeibe mindig be akart avatkozni, továbbá, hogy a várakban török hadsereg volt. A török kormánynak természetesen érdeke volt, hogy a fejedelemnek, akire nyomást tudott gyakorolni, lehetőleg nagy hatalma legyen, a demokratikus alkotmány kényelmetlen volt a számára. A milícia

rendszere még jobban ellenkezett az érdekeivel: Konstantinápolyban nagyon jól tudták, hogy ezek a parasztok mire képesek, ha arról van szó, hogy a szabadságot és családi tűzhelyüket megvédelmezzék. Ezért a porta az új alkotmányt nem is akarta elismerni. Új harc fenyegetett. A hatalmak beavatkoztak és Ausztria ismét a törököket támogatta és Anglia ebben segédkezett. Oroszország és Franciaország Szerbia érdekeit támogatta. Ausztriában csak Königrätz után tanultak meg másképp gondolkodni és feladták a szerb nép kívánságaival szemben való ellenállásukat. Törökország 1867-ben végre kénytelen volt a szerb alkotmányt elismerni, az erődöket kiüríteni Belgrád kivételével, amelyben azonban szintén nem maradt török helyőrség, hanem csupán a török zászló, amely a szerb mellett lengett.

Sándor fejedelem 1868-ban merénylet áldozata lett. A merénylet indokait még nem tisztázták világosan. Ugy látszik, hogy a merénylet a fejedelem politikai ellenfelei voltak és reakciós szeszélyei miatt végezték ki, illetőleg főleg azért, mert a trónváltástól személyes előnyöket reméltek. Céljukat azonban nem érték el, mert bezárták őket. A skupcsiná az Obrenovicsok egyetlen, még életben levő sarját, a 14 éves Milánt választotta fejedelemmé, aki mellett háromtagú kollegium kormányzott. Ezek a régensséget 1872-ig gyakorolták.

1875-ben Boszniában kitört a felkelés a törökök ellen és 1876-ban a bolgárok is felláztak. Konstantinápolyban ismét palotaforradalom volt, gyilkosságokkal és pusztításokkal. A szerbek elérkezettnek látták ezt az időt arra, hogy véglegesen megszabaduljanak a török fenhatóság alól. A bosnyákokkal és a bolgárokkal való könnyen megérthető rokonszenven szintén közrejátszott. Végül bizonyára az is elősegítette a mozgalmat, hogy Oroszország harera készült Törökország ellen. 1876-ban a szerbek a montenegróiakkal egyesülten megtámadták a törököket. Az orosz segítség azonban elmaradt. A cár csak Csernajevo táborukat küldötte a szerbek segítségére, aki a népháborút teljesen a züllés útjára vitte. A hadjárat a szerbek alapos vereségével végződött. Oroszország csak 1877-ben üzenté meg a törököknek a

háborút, amelyben Szerbia ismét résztvett. A berlini kongresszuson 1878-ban a hatalmak végre mégis elismerték Szerbia függetlenségét.

A szerb népnek itten csak röviden vázolt történeti fejlődése némely nagyon érdekes vonást mutat. A szerbek hősiessé szabadságharcokkal lerázták a nyakukról a török fojtókat. Ugy látszott azután, hogy új uralkodó-kaszt igája alá kerülnek: a háborúk ideje alatt megerősödött knézek és vajdák uralma alá. Amint egykor a középkorban a germán népek hadvezetői végül a saját fajukat elnyomták, úgy történt ez Szerbiában a tizenkilencedik században. A fejedelem abszolút uralomra való törekvései ellen irányuló küzdelem sem maradt el. Az a történeti fejlődés, amelyet Nyugateurópa népei évszázadokon keresztül küzdöttek végig, Szerbiában néhány évized alatt játszódott le. Természetes, hogy a szerb népnek javára szolgált, hogy mikor a török iga alól megszabadult, Európa kulturális fejlődéséből hasznot húzhatott. A másik oldalon azonban Európa hatalmasai, a nagyhatalmak kormányai, nagyon gyakran hajlandók voltak arra, hogy a szerb nép bőréből a saját részükre szíjat hasítsanak. Többnyire a reakciós elemeket támogatták és a néperő kifejlődésének útjába köveket raktak.

Általánosan szokásos a dolgoknak olyatén való beállítása, mintha a szerb nép állandóan csak eszköz lett volna a cári kormány kezében, mintha a szerb politikát állandóan csak „az orosz fondorlatok“ határozták volna meg. Ez nem helyes. A török elnyomók ellen való harchoz a szerbeknek mindig elegendő okuk volt. Itt egyszerűen a lét vagy a nem lét kérdéséről volt szó, a puszta élethez és némi emberi méltósághoz való joghoz. Mivel Oroszország a tizennyolcadik század óta harcot folytat a törökök ellen, akik elzárják előle a tengerek felé való utat és útjában állanak hódító vágyának, ezzel természetes szövetségesévé vált a szerbeknek, támogatta felszabaduló harcukat, ha az érdekében való volt és elárulta őket mindenkor, ha nélkülözhetette őket. Ausztria a második nagyhatalom, amelynek, mint Szerbia szomszédjának, természetszerűen hatnia kellett Szerbiára, azt a végzetes szerepet játszotta, hogy

a szerbeknek a törökök ellen való felszabaduló harcában ellenség gyanánt mutatkozzék. A legitimitás elvének örültsége, amely a Habsburgok monarchiáját a francia forradalomtól egészen a königgrätzi háboruig az európai reakció védőjévé avatta, szintén közrejátszott. Ezek mellett jelentékeny szerepet játszott az is, hogy ennek a sok néptöredékből összerakott államnak kormánya a szerb független állam alakulását veszélyesnek tartotta a birodalomra.

A szerbek tehát felszabadulásukat és nemzeti létüket csupán saját maguknak köszönhetik. Ezt az eredményt rettenetes szenvedésekkel és a kiontott töméntelen vérrrel elég drágán megfizették.

V. A belső viszonyok fejlődése egészen az állami önállóságig.

Szerbia tisztán paraszt államszervezet gyanánt alakult. A török spahik elkergetése óta nem volt uralkodó osztály. A knézek és a vajdák ama kísérletei, hogy a parasztokat elnyomják, kudarcot valósítottak. Így azután nem voltak osztályellentétek. Azonban a kapitalista rend keretén belül valamely teljesen demokratikus parasztdemokrácia nem létezhetik. Mindenekelőtt az állami terheket kellett felhajtani és az adórendszer a primitív parasztgazdaságot szétmorzsolta. A mezei termékekkel való kereskedelem külföldre a parasztok bizonyos részét a meggazdagodáshoz segítette, míg a másik rész elszegényedett. A kapitalizmus is bevonult. A városokban „nemzeti“ kereskedelem alakult ki, amelynek érdekei itt és ott összeütközésbe kerültek a parasztok érdekeivel. A fejedelem — 1882 óta pedig a király — a hatalmának kitérésére törekedett és ezért a parasztdemokráciát gyűlölte. Ebben a törekvésükben támogatásra találtak a hivatalnokosztálynál, amely természetszerűleg harcolt a régi népjogok ellen. Kiváló szerepet játszottak az értelmi foglalkozást folytatók is, akiknek egy része Párisban, Bécsben és a Svájcban tanult és át volt itatva azoktól a politikai eszméktől, amelyek ezekben az időkben homloktérben állottak. Miután élesen megnyilvánuló osztályellentétek nem léteztek, a belső politikát olyan pártszervezet uralta, amely a klikkgazdálkodáshoz volt hasonló. A politikára nagy befolyást gyakorolt a külpolitika. Milán király és az úgynevezett liberálisok a bécsi kormány befolyása

alatt állottak, az ugynevezett radikálisok a cári kormány befolyása alatt. Az osztrák befolyás elsősorban arra törekedett, hogy Szerbiát az osztrák-magyar pénzarisztokrácia gazdasági területévé tegye, ezért azon dolgozott, hogy a vasutak építésére a bankok és más vállalkozások létesítésére a lehető legkedvezőbb feltételek mellett koncessziókat nyerjen. Az orosz befolyás oda irányult, hogy Szerbiát az oroszok eszközévé tegye, hogy a törökök ellen irányuló politika támogatását Szerbia segítse.

Milán, ez az erkölcsileg teljesen elzüllött uralkodó, nem riadt vissza attól, hogy a külföldi pénzemberekkel a legpiszkosabb üzleteket lekösse. Az „Union General Bontoux“ bankintézet megalapítása, amelynek az egész hitelszervezetet kiszolgáltatták és amely 1883-ban csődbe jutott, skandalumot és politikai válságot idézett elő, amelyet a király államcsinnyel oldott meg olyanformán, hogy a skupcsinát szétkergette és a hivatalnokapparátus cinikus felhasználásával újat választatott. Ilyen módon centralisztikus kormányt, egy a lakosságra súlyosan nehezedő adórendszert és a kormány eszközéül szolgáló állandó hadsereget létesítettek. Nemsokára ezután 1885-ben a kormány gonosz módon háborút kezdett Bulgáriával, amely azonban csufos vereséggel végződött. Most végre a parasztság a radikálisok vezetése alatt fellázadt és visszaállította az 1889. évi alkotmányt. Milánt lemondásra kényszerítették és kiskorú fia, Sándor mellé Riszticset nevezték ki regensnek. Az exkirály, az osztrák kormánnyal tartatta ki magát, a párisi és a bécsi félvilág hőségévé vált és a szerb kormány ellen fondorkodott. Az ő üzelmekre vezethető vissza, hogy fia 1893-ban államcsinnyel nagykoruvá nevezette ki magát, a regenseket elfogatta és az alkotmányt eltörölte. A parasztság teljes politikai közönye mellett vad politikai összevisszaság következett, amelyben mindenféle belföldi és külföldi szélhámos a király és kiváló apjának vezetése mellett fosztogatta az országot. Sándor király szerelmi ügye, aki Draga Masint, egy mérnök özvegyét vette feleségül, vi-

szályt és verekedést vitt ennek a csinos társaságnak a soraiba. A szerb politikának most az vált magas feladatává, hogy az udvaroknál Draga Masin királynőnek való elismerését elérje és hogy ezt keresztülvigye, feláldozta az ország érdekeit. Ez az ügy Sándor király és a neje, továbbá követőinek legyilkolásával végződött, akiket 1903 június hó 11-ének éjjelén, egy csoport összeesküvő tiszt végzett ki. Az összeesküvők Karagyorgyevics Pétert, a szabadsághős unokáját hívták meg a trónra, aki száműzetésben élt. Az ország igazi urai azonban az összeesküvők vezetői voltak, akik a tisztikarra támaszkodtak. A külpolitikának most ismét az volt a hálás feladata, hogy Péter király elismerését az udvaroknál kikösdolja és ezért újra fel kellett áldozni az ország legéletbevágóbb érdekeit. Mindezekhez hozzájárultak a trónörökösnek, ennek a durva, erőszakos fickónak a botrányai.

Mindamellet az új kormány a nép részére is engedményeket kellett tennie. Az alkotmányt visszaállították, a belső viszonyok némileg rendbejöttek.

A Törökországban való átalakulás, az 1908. évi ifju-török forradalom a Balkánon ismét mozgásba hozták a dolgokat. Az ifju-török politikusoknak látszólag minden hatalom a kezükben volt és úgy látszott, hogy képesek lesznek arra, hogy az elzüllött ozmán államot új hatalomra segítsék. Azonban hajótörést szenvedtek azokkal a kísérletekkel, amelyekkel a macedón-kérdést akarták megoldani. A jelszavakkal való játék, a keresztények és a mozlimok politikai egyenjogusításával való frázisok, továbbá a parlamentarizmusról való szavalatok nem változtattak azon a tényen, hogy Macedóniában a török földesurak most is úgy, mint azelőtt, kizsartották a szláv parasztokat. Elkerülhetetlen volt olyan agrárreform, amely a parasztokat a föld szabad uraivá teszi. Ezt a reformot azonban az ifju-törökök nem hajthatták végre, mert ez azt jelentette volna, hogy a szlávok mellett foglalnak állást a török nemzeti csoporttal szemben, pedig éppen az ifju-törökök voltak a török nemzeti eszme képviselői.

Macedóniában nemsokára ismét forrongás tört ki. A zavarokat fokozta a bolgárok, valamint a szerbek, a görögök és a montenegróiak beavatkozása, akik állandóan igényt tartottak Macedónia bizonyos részeire, mert a lakosság részben bolgár, szerb vagy görög nemzetiségű. E három állam bandákat szervezett, amelyek minden eszközzel befolyásolták a macedón parasztokat és felkelésre szólították őket a törökök ellen, a nemzeti államhoz való csatlakozás érdekében. Bulgária és Szerbia között e harc következtében viszályok támadtak, mert a bolgár és szerb népesség területi elhatárolása Macedóniában nagyon nehéz.

A Balkán-államok versengését végül 1912-ben elsimitották és létrejött Törökország ellen a Balkán-szövetség. Előmozdította ezt a szövetséget Oroszország, amely arra számított, hogy ha a szövetség a háboruban bajba jut, ismét a Balkán-államok védőjéül játszhatja ki magát. Azonban a helyzet másképp alakult. Törökország katonai hatalma meglepő gyorsan összeomlott és a szövetségesek a saját erejükkel győztek. Ezután történt a leghallatlanabb esemény: a győzők nem tudtak osztozkodni a zsákmányon és a bolgárok, továbbá a szövetségelt szerbek, görögök és montenegróiak között gyilkos harc tört ki, amelyben Románia jutott döntő szerephez. A beavatottak szerint a rablásra vágyó kormányoknak a háborút végül azért kellett beszüntetniük, mert a bolgár és a szerb ezredek, amelyek röviddel ezelőtt vállvetve küzdöttek a törökök ellen, megtagadták az engedelmességet, amikor egymást kölcsönösen le kellett mérsárolniuk.

A szerb hadsereg a Törökország ellen való háboruban gyors iramban verte meg Macedóniában a török csapatokat, elfoglalta Novibazár szandzsákot, amely ékszerűen terül el Szerbia, Montenegró és Bosznia között és délen a montenegrói határon, alban területen, egészen az Adriai-tengerig nyomult előre. A Bulgária ellen való háboruban a Macedóniában történt hódításait megtartotta. Ausztria eleinte kifogást emelt a szandzsák megszállása ellen, de azután lemondott a tiltakozásról, de kiero-

szakolta, hogy Szerbia nem szállhat meg kikötőt az Adria mentén. Az európai hatalmak elhatározták, hogy Albániából független államot alakítanak, új tüzhelyét a Balkán viszályoknak. Az a tilalom, hogy Szerbia a tenger mellett nem hódíthat kikötőt, mély csalódást hozott a szerb népre, amelynek ténylegesen életérdeke volt, hogy a tengerhez jusson. A kétségbeesésnek hangulata, amelyet ez a csalódás okozott, kétségtelenül közrejátszott az Ausztriával való konfliktus előidézésében.

VI. Gazdasági és szociális állapotok.

Szerbiának nyugat és észak felől, ahol a monarchiával érintkezik, katonai szempontból kitűnő természetes határai vannak. Nyugaton a Drina-folyó választja el Boszniától; ez ugyan kis folyó, de mivel keletről hegylánc húzódik mellette, kitűnő védelmi vonalat alkot. Északról a Száva és a Duna választják el Magyarországtól. Mind a kettő kitűnő védelmi vonal. A Száva melléke sok helyütt mocsaras, ami az átkelést megnehezíti.

Nincs ellenben természetes védelmi vonala a bolgár határon. Itt néhány vár szolgál a határ védelmére; ezenkívül északon a Timok-folyócska. Délnyugatról a vele szövetségben álló Montenegró és Görögország határolják. Szerbiának majdnem egész területén északdéli irányu hegyvonalak húzódnak, ami a nyugatkeleti irányu előnyomulást nagyon megnehezíti.

Szerbia hegységei szintén megnehezítik az előnyomulást. Szerbia felszine egyenlőtlen és hegyekkel takart; völgyei nagyobbára hosszúak, mélyek és keskenyek; sok helyen valóságos hegyszakadékok (klisszura), másutt, mint a Moraváé, Timoké és Drináé, termékeny lapályok és ismét másutt egészen szabályos hegyüstök. Szerbia hegységeit három nagy csoportra szokták osztani; ezek a nyugati Drina, Kolubara és Ibar közt, a középső a Kolubara, Ibar, Bolgár és egyesült Morava közt és végül a keleti az előbb említett Moravák és a keleti határ közt. A nyugati csoport ágai a Dormitorral állanak összefüggésben, ahonnan északkelet felé egy hatalmas lánc nyulik ki, amely Szerbia délnyugati határán a Javor Planinában (1700 m.) és Golija Planinában

(1819 m.) éri el a legnagyobb magasságát. A Javor Golijából két hegyág nyulik ki, az egyik északnyugatnak és északnak, a másik északnyugatnak nyulik, bezárva maguk közé a Moravica medencéjét. Az utóbbihoz támaszkodik kelet felől a 25 km. hosszú és 15 km. széles, meglehetősen kopár, nagyobbra szerpentintből álló Zlatibori-fensík. Ahol a Morava hirtelen keletnek fordul, ott csatlakozik az említett hegyláncokhoz a Malien-hegy (800 m.); amely nyugatról keletnek húzódik mintegy 20 km-nyi hosszúságban és vízvázalástól szolgál a Kolubara és Szkrapets (a szerb Morava-medence) közt. Nyugat felé folytatásai a mély horpadások által elkülönített Povlen (1272 m.), Medvednik (1042 m.) és Jablanik (823 m.) nevű hegycsucok. Ez utóbbtól északnyugatra két sor magaslat zárja körül a Jadar medencéjét. A Jadar balpartján elhúzódó láncban van az ólom- és rézércekben gazdag Jagodina (731 m.), a jobb parton elhúzódóban pedig, a Drina partján, a Cer (717 m.), ahol e magaslatok a Drina és Száva szögletében a Macsva nevű lapályba süllyednek alá. A Malien-hegy, amely a nyugati hegységek északi és déli részét összeköti, csatolja ehhez a középső hegységet is, a Sumadiát. A Sumadia hegyei nem magasak, nagyobbra kupalakuak és legalább déli részükben máig is erdőkkel takartak. Nyugati részük a mindenféle ásványokban gazdag Rudnik a Nagy-Sturac-csúccsal (1104 m.), északon a Sumadia a Belgrád közelében emelkedő Avalával (528 m.) végződik; keleti oldalán a nyulványai a Cerni Verh (751 m.) és a Gledicska Planina. A Sumadiától délre a szerb Morava tulsó partján emelkedik északnyugatról délkelet felé a 45 km. hosszú Kapaonik, melynek keleti folytatásai a Lepenaci-hegyek és a nagy Jasztrebac (1434 m.), délkeletiek a jóval alacsonyabb Goliak és Karpine, amely a török területre is benyul; legmagasabb csúcsa a legtágabb kilátást nyújtó Szuvo vagy Szuho Rudistye (2030 m.). A szerb keleti hegyek déli végében van a Nagy-Sztresar (1931 m.), ahonnan nagyobbra északnyugati irányban húzódnak. A Nisava bal partján van a mintegy 27 km. hosszú Szuva Planina a Rakosvagyis Golemi Kamen-csúccsal (1980 m.), vele egy-

közüen a bolgár határon húzódik a Sztara Planina a Midzorra (2240 m.), Szerbia legmagasabb hegycsúcsával. A Midzorból két hegylánc ágazik ki: az egyik nyugat felé északnyugatnak, a másik egyenesen nyugatnak, Nis városánál érven véget. A keleti hegyek déli része a Rtan-hegytömegben ér véget, amelyet jégbarlangja is érdekessé tesz. Az északi hegyek, a szerb Kárpátok gócpontja a Szto (1174 m.), amelyből legyező alakjában öt lánc ágazik ki: dél-nyugatnak a Golubinje Planina, a Malenik-csúccsal (1142 m.), nyugatnak a Beljanica, északnyugatnak a Khomolie, északnak a Sztarica, amelynek folytatása a Duna mellett Gola Planina nevet visel, végre északnak a Mirocs, amely Kazánnal szemben a Duna partján a meredek Sterbachban (789 m.) ér véget.

Szerbia vizekben gazdag, de a Dunát és Szávát kivéve, amelyek a határon folynak és minden folyóját magukba felveszik, egyik sem hajózható. A Szávába torkollik a Drina, amely felveszi a boszniai oldalon az Uvaccal bővült Limet és a Jadart (54 km.); a Macsva-síkságról csak kis vizek folynak belé; alább belé ömlik a Dubrava, a Vukodrasza és azután a Kolubara; ez utóbbi több forrás összefolyásából keletkezik, felveszi a Lügét (80 km.) és az Ubbal bővült Tamnavát. Szerbia belsejének legnagyobb folyója a Morava a Krupajával; a Pek, amely a Nagy- és Kis-Pek összefolyásából keletkezik; a Porecsko Reka, végül a Timok (135 km.) már Szerbia határán túl torkollik. Tavai csekély számmal vannak és ezek is kicsinyek. Mocsáros tavak a Száva közelében a Sirine és Gila. Hegyi tavak a Dev-Kazan és a Vlasszinszko-jezero.

A szerb állam területe 1878-ban 48.300 négyzetkilométer volt, valamivel nagyobb tehát Svájcénál, amelynek területe 41.300 négyzetkilométer. A természetes feltételek kedvezőek, bár a területnek harmadrésze hegyekkel fedett és itt csak az állattenyésztés lehetséges, de a völgyterületek igen termékenyek, a föld jó és az éghajlat enyhe. Ha a szerb földmivelők még a régi módszer szerint üznék a földmivelést, az országot akkor is gazdagon elláthatnák táplálékkal. Az ilyen módon való termelés azonban ma már

egyetlen államban sem lehetséges. A kapitalista világban a fejlődés megakasztása egyenlő a sorvadásal, azért Szerbia sem tudta magát kivonni a kapitalista hatások alól. Az államnak szolgalmányokra van szüksége, adókra, hogy az ország létét biztosítsa. A régi természetbeni gazdaság megszűnt. Az árucseré-gazdaság nyert tért, tért kellett nyernie, mert az ország nem maradhatott a világgazdaságon kívül. Hogy Szerbia vasat, ruházatot és más ipari terméket vásárolhasson, a saját gazdaságának termékeit kellett szállítania. A szerb állam képes volt erre, mert völgyeiben tulbőséggel terem a gabona, bort és mindenekelőtt gyümölcsöt óriási tömegekben termelhet és erdőiben, ahol a tölgyfa a legjobban elterjedt, óriási kincsekkel bir. Az állattenyésztést a hegyek legelőin nagyszerű tőkélyre fejlesztheti és a tölgyfaerdők lehetővé teszik, hogy a sertésenyésztést a makkal való hizlalás útján fejlesszék. Szerbiának tehát arra kellett törekednie, hogy a világpiacon hasznosítsa ezeket a termékeket. A közlekedés utjai megvannak. Észak felé a határt a Duna és mellékfolyója, a Száva alkotja. Az országot a Morava szeli át, amelynek folyamterülete 27.900 négyzetkilométer földre terjed ki. Azonban a kapitalista Európa éppen abban az időben, amikor Szerbia a gazdasági erejének fejlődéséről számolhatott be, a védővamos őrjögésbe esett és az európai nagyhatalmak uralgó osztályai arra törekedtek, hogy az élelmiszereket a néptömegek részére mesterségesen megrágitásák. Európának szüksége volt a mezőgazdaság termékeire, de Szerbiát, amely ilyen termékeket szállíthatott volna és amely szívesen szállított volna, a szomszéd államok politikája meggátolta abban, hogy termékeit kivigye. Szerbiának a világpiaccal való összeköttetése a szomszédok jóakarától függ. Ez az a gazdasági ok, amely az ország politikai sorsát meghatározta.

Az ország népessége gyorsan szaporodott, a törok gazdaság megszünése után, amely mellett a parasztnak élete és vagyona nem volt biztosítva, 1870-ben a lakosság száma 1,302.000 volt, 1910-ben 2,912.000. Ez a szaporodás 40 év alatt 130% felel meg. Gondoskodni kellett tehát a gyorsan szaporodó

népesség életfentartásáról. Az ország maga a lakosság számánál sokkal nagyobb tömegű népességet is táplálni tudna, mert még most is csak 60 egyén jut egy négyzetkilométerre. Azonban a belterjes gazdaságra van szüksége és ennek lehetővé tétele az újabb idők problémája. Azonban a kapitalista gazdaságban a belterjes mezőgazdaság az ipari fejlődéstől függ és olyan agrárállam, amely nem bírja termékeit kivinni, arra sem képes, hogy iparát fejlessze. Egyik a másiktól függ.

A szerb népesség tehát a mezőgazdaságra volt utalva. Az 1900. évi népszámlálás azt mutatja ki, hogy a népességnek 84.23%-a a mezőgazdaságból él, csak 6.68%-a az iparból és a kézművességből, 4.41%-a a kereskedelemből és 4.68%-a nyilvános szolgálatban van vagy más tevékenységet folytat. A mezőgazdaság kezdetleges. A jó termőföld hozama hektáronként csak 9—11 métermázsa. (Németországban 22 métermázsa.) A főtermék még most is a kukorica. A haladás azért igen jelentékeny. A szőlőmivelés, különösen a gyümölcsösök fejlesztése egyre jobban terjed, különösen a szilvatermelés. A selyemhernyó tenyésztése is nagy fejlődést mutat, továbbá a kereskedelmi növények, a dohány és a kender termelése is. A szorgalmas szerb paraszt megmozdult. Azonban a viszonyok nem teszik lehetővé a nagyszabású gazdaság vitelét. Belterjes művelés mellett a föld a négyszeresét hozná, ehhez azonban tőkére volna szükség, amelyet azonban a földmives nem tud megszerezni, mert termékeit nem tudja értékesíteni. A parasztnak egyik része az állattenyésztésre van utalva. A makkolással való hizlalás megadja azt a lehetőséget, hogy a sertésenyésztést a legmagasabb fokon üzzék és a parasztgazdaság itten éppen úgy, mint mindenütt máshol, különösen alkalmas a tenyésztésre. De azért 1910-ben Szerbiában kerekszámban csak 866.000 sertést számláltak össze, 1000 lakosra jutott 300 darab, míg Németországban 1000 lakosra 330 sertés jut. Szerbiának igen kiváló hegyi legelői vannak és a völgyekben nagyszerű mezők, tehát abban a helyzetben van, hogy a szarvasmarhatenyésztést is kifejleszthesse. Azonban 1910-ben csak 964.355 marhát számoltak, míg Svájc-

nak, ahol a viszonyok hasonlóak, de a legelők soványabbak, majdnem másfél millió a marhaállománya. Szerbia nem számíthat arra, hogy gabonáját és marhaállományát eladhassa, ezért lassu a fejlődés.

A belső piacot a városok alkotják. 1910-ben Szerbiában a városokra 500.000 lakos jutott, de a helyzet azért ebben a tekintetben is különleges fejlődést mutat. A fővárosnak, Belgrádnak 90.000 lakosa van, Nisnek 25.000, Kragujevácnak 18.000. Ezek után következnek Pozserovác, Sabác, Vranja, Pirot 10—14.000 lakossal. Az összes többi városok, a felsoroltakon kívül még 13, kevesebb lakossal bir. Ezenkívül még 61 mezőváros van, amelyeknek lakosságát szintén a városi lakosság közé számítják. Azonban ugy a kisvárosok, mint a mezővárosok lakosainak nagy százaléka földmiveléssel is foglalkozik és élelmiszerekben való szükségletének legnagyobb részét saját maga termeli. Viszont a parasztesalád a legtöbb esetben saját maga készíti ruházatát és a házi eszközökben való szükségleteit. A paraszt még most is számos helyen olyan szövettel és vászonnal ruházkodik, amelyet otthon szőttek, saját készítette opankát hord a cipő helyett, saját maga végzi a nyerges-, az asztalos- és az ács munkákat. A természetbeni gazdaságon még nem jutottak tul. A kapitalista gazdaság még nem gyürte le az egyszerű, kezdetleges termelőformákat.

A gazdasági fejlődés tehát igen csekély, alig vannak még az első fejlődési fokai. Az ország ásványgazdagságát még nagyon kis mértékben tárták fel. Némi szenet, rezet, ólmot és antimont bányásznak és néhány kis aranyosoda van üzemben. Vasércük nincsen. Az egész bányatermelés értéke nem több mint 10.000.000 korona. Az ipar elsősorban a föld termékének feldolgozására szolgál. Malmok, sörfőzdék, pálinkaégetők, néhány nagy vágóüzem, konzervgyárak, néhány gyár a befőttek készítésére és egy cukorgyár. Az állam fegyvergyárat, dohánygyárat — a dohány állami monopólium — és vasúti műhelyeket tart üzemben. A szövőipar még igen kezdetleges és a vasiparnak csak legkezdetlegesebb formáit láthatjuk. A gyári munkások száma még ma sem lényegesen több 10.000-nél. A népesség szükség-

leteit az ipari termékekben, főleg a kézműiparosok elégitik ki, azonban már a gyári áru is elterjedt és elpusztítja a kézműipart.

A kapitalista ipart kiváltságokkal, vámvédelemmel igyekeznek fejleszteni. Szerbia a külföldi tőke kezébe jut, amelynek a kormány szolgálatkészen biztosítja a fogyasztók kifosztását. Az egyetlen cukorgyárat például egy regensburgi társaság alapította s ennek szabadalma van az országban, mert a külföldi cukrot 30 dinár (egy dinár = 1 koronával) adóval terhelték meg. A villamosművek a német kapitalista társaságok kezében vannak és előnyös kiváltságokkal bírnak. A bányászatot francia és angol társaságok folytatják. Más gyárak a német kapitalisták kezében vannak. A törvények a kormányt felhatalmazzák arra, hogy olyan iparosoknak, akik Szerbiában üzemeket létesítenek, kiváltságokat biztosítson s a kormány ezt a törvényt messzemenő módon alkalmazza. A külföldi alapítók ilyen módon igen jól járnak és velük együtt a kormányhoz közelálló körök is, mert az ilyen rendszer állandóan korrupcióhoz vezet. „Befolyásos személyiségek“ segítségével kiváltságokat biztosítanak maguknak és ugyanezekkel a személyiségekkel megátolják olyan vállalatok alapítását, amelyek versenyt támasztának. Ennek az üzletnek a költségeit a nép viseli, mert a termékekért uzsoraárakat kell fizetnie. A vidám Milán királyról mondják, hogy igen kiváló üzletember volt és azt állítják, hogy személyesen is meg lehetett „kenni.“ Az ő idejében olyan emberek kaptak kiváltságokat, akik öfelségének az üzletben részesedést biztosítottak. Ennek a rendszernek a következménye az, hogy Szerbia ipara a külföldi tőke kezébe jut és a népesség munkálkodásának eredménye a tőkeprofit formájában a külföldre kerül.

Ugy mint mindenütt, Szerbiában is az államgazdaság hatott forradalmi módon a földmivelők viszonyaira. Az állami dicsőség adósságokkal és adókkal kezdődött. A berlini kongresszus a török államadósságok egyik részét Szerbiára hárította, mert hiszen csak „természetes“, hogy Törökország hitelezői nem veszthették el a pénzüket. A Milán király uralkodása alatt egyre szaporodó hivatalnok-hadsereg és

a katonaság rengeteg összegekbe került. A parasz-
tokból nem tudták kizsarolni az adósságok kamatait
és az államháztartás szükségleteit. A költségvetés
állandóan deficitet mutatott, tehát új adósságokat
csináltak. 1895-ben végül olyan műveletet hajtottak
végre, amely rendkívülien hasonlított az államesőd-
höz. A régebbi kölcsönkötvényeket egy „konverziós
kölcsön“ papírjaival helyettesítették és a kamatlábat
5-ről 4-re szállították le. Szerbia ebben az időben már
400,000.000 frankkal tartozott. A következő években
mindig nehéz feltételek mellett új kölcsönökhöz kel-
lett folyamodnia és a legutóbbi háború előtt a tar-
tozás összege már 680,000.000 frankra nőtt, amely
összegnek törlesztésére évenként 35,000.000 frank volt
szükséges. Három milliót számláló népességnél ez azt
jelenti, hogy minden szerb, a csecsemőket és az
aggokat is beleszámítva, évenként 12 frankot tartozik
fizetni az állam hitelezőinek, akik majdnem vala-
mennyien Párisban, Bécsben és Berlinben laknak.

Ezért tehát az adócsavart jól meg kellett húzni.
A hirhadt minták után a közvetett adókhoz fordul-
tak. Monopolizálták a dohányt, a sót, a petróleumot,
a pálinkát, a gyufát, a cigarettapapírt s ezek mellett
a közlekedésre, a fogyasztásra adókat és vámokat
vetettek ki. A parasztság e rettenetes adóterhek alatt
összeroskad. Csak egy kivezető út van: a termelés
kifejlesztése, hogy a mezőgazdasági termények kivi-
telével pénzhez jussanak. Azonban ezt az egyetlen
kivezető utat elzárta az osztrák politika. Csodálatos,
hogy mindezek ellenére a szerb nép — amint ezt tár-
gyilagos megfigyelők egybehangzóan kijelentik —
ezekben az időkben a kulturális fejlődés terén előre-
haladott. Tisztában kell lennünk azzal, hogy ez a
nép mi mindenben ment keresztül: több mint négy
évszázadig (a rigómezei ütközettől 1389-ben, egészen a
tizenkilencedik század első évéig) török uralom alatt
volt, amikor a nép ezer sebből vérzett. Azután követ-
kezik a szabadságharcok ideje, amelyek rettenetes
áldozatokkal jártak, majd az Obrenovicsok uralma,
amelynek idejében az uralkodók minden egyéb-
re gondoltak, csak a nép jólétének fejlesztésére nem,
azután az 1876., 1878. és 1885-ös évek háborúinak
nehéz áldozatait, végül Milán és hasonlórú társai

fosztották ki a népet. Mennyi tehetség és erő lakik ebben a népben, hogy ilyen körülmények között nem omlott össze.

A Balkánállamoknak Törökország ellen folytatott harcában ismét mérhetetlen áldozatokat követeltek a néptől és majdnem még nagyobbakat az ezt követő harcban Bulgária ellen, amelyet az uralkodó klikkek zsákmányoló vágya lobbantott lánggra. Ez a háború azzal az eredménnyel járt, hogy Macedóniában és a Szandzsákban lakó szerbeket egyesíthették, de az a törekvés, hogy a tengerhez vezető ut elnyerésével megszabaduljanak a gazdasági körülzárástól, nem teljesült.

Annak a területnek a nagysága, amelyet Szerbia végül megszerzett, 39.000 négyzetkilométer, körülbelül 1.5 millió lakossal. A föld nagyrészt kevésbé termékeny, de számításba kell venni, hogy a helytelen török gazdálkodás, amely a parasztokat elnyomta, a föld kultúrájának fejlesztésére nem volt alkalmas és így belterjes gazdálkodás mellett a földmívelést jelentékenyen fejleszteni lehet. Egyébként azt hiszik, hogy Macedóniának eme része igen gazdag ásványokban és a bányászat nagy eredményeket hozna. A városok közül Monastir, kb. 60.000 lakossal, Skoplje, (törökül Üszkü), 45.000 lakossal, Prilip 20.000 lakossal a jelentékenyebbek. Általánosan azt hitték, hogy a területnyereség Szerbia gazdasági fejlődésére nagy hatással lesz. A világháború kitörése miatt ez most azonban kérdéses.

Olyan ország kulturális állapotait, amely alig egy évszázad előtt szabadult fel a török járom alól, nem szabad a nyugoteurópai népek mértékével mérni. De semmi sem botorabb és politikailag helytelenebb, mint az a megvetés, amellyel Szerbia politikai ellenfelei ezekről az állapotokról ítélnék. A szerb parasztok bebizonyították, hogy saját erejükkel nemcsak a törökök igája alól tudtak felszabadulni, hanem a „védőhatalmak“ akarata ellenére, legyőzték a reakciós elemeket, „belső ellenfeleiket“, hogy ezt a szót végre a helyes értelemben használjuk. Amióta Szerbia az állami függetlenséget kivívta, az ország nemcsak gazdasági téren mutat je-

lentékeny fejlődést, hanem a népművelés, a közigazgatás és a népegészségügy terén is derekas munkát végzett. Szerbia mindenestre minden téren kibírja a hasonlatot azokkal a szomszédos területekkel, amelyek osztrák és magyar uralom alatt állanak. Nem a Milos és Milánok voltak azok, akiknek ez a fejlődés köszönhető, hanem a parasztdemokrácia, amely erőteljesen szembefordult a nép elnyomóival.

A kultura fejlődését egyebek között az is bizonyítja, hogy a szerb irodalom is jelentékeny eredményeket mutat fel. A nép, a néppoézisnak pompás kincseit alkotta, hősi dalokat, elévülhetetlen szépségű szerelmi énekeket s ezeket a kincseket minden baj között évszázadokig megtartotta. A szó valódi értelmében az irodalom csak a tizennyolcadik század vége felé fejlődött, amikor a népnyelv irodalmi nyelvvé vált. Jelenleg a szerbek költészete olyan sokoldalú és annyira értékes, hogy lebecsülni semmiesetre sem lehet. A tudományos területen különösen a történelem, a földrajz, a néprajz és a nyelvészet terén a szakértők véleménye szerint Belgrádban eredményesen dolgoznak.

Ha a modern Szerbiáról beszélünk, akkor a kulturfaktorok között a szociáldemokráciáról sem szabad elfelejtkeznünk. Természetes, hogy a szociáldemokrata harcosok nagy vívmányairól nem lehet beszélni olyan országban, amelynek ipari fejlődése még most is gyermekcipőkben jár.

Azonban kétségtelenül tiszteletreméltó teljesítmény az, hogy a szerb elvtársak olyan szakszervezeteket létesítettek, amelyeknek a háboru kitörése előtt 8000 tagjuk volt. A nemzetközi titkárság 1911-ben a szerb szervezett munkások számát 8337-ben mutatja ki. A párt közlönyei, két politikai lap és egy tudományos szemle, bátor magatartásukkal az országban általános tiszteletet szereztek és a szerb elvtársakra különösen dicsőséget hoz, hogy sohasem jutottak kísértésbe olyan irányban, hogy oportunistá politikát üzenek. A radikális párt, amely Szerbiában ismételten kormányon volt, sokat adott volna azért, ha a szociáldemokrata párt a munkás-

ságra való befolyását a polgári demokrácia üzleteinek előmozdítására kölcsönadta volna. Ebben az esetben nem maradtak volna el a „pozitív vívmányok“. A szerb elvtársak azonban helyesebbnek tartották, ha hűek maradnak az osztályharc taktikájához. Az eredmény, amelyre ilyen módon törekedtek, nem is maradt el; a párt befolyása egyre nőtt. Különösen a Bulgária ellen vívott harc után talált a szociáldemokrata politika követőkre, még a parasztság körében is.

VII. A szerb hadsereg.

Szerbiának hadereje a balkáni háboru előtt öt gyalog- és egy lovashadosztályból állott; ehhez az ujonnan elfoglalt területeket még 5 hadosztálykerületbe osztották be és így hadserege 10 első vonalbeli hadosztályra tehető. A hadosztályok elhelyezésük szerint az illető terület földrajzi nevét viselik és így a következők: Duna (Belgrád),* Drina (Valjevo), Timok (Zajecar), Sumadia (Kragujevac), Morava (Nis), Ibar (Novibazar), Koszovo (Prisztina), Vardar (Üszküb), Bregalnica (Stip) és Bitolia (Monastir). A lovashadosztály béke idején szintén Belgrádban van.

Egy első vonalbeli gyaloghadosztály a következőképen tagozódik: 4 gyalogezred 4—4 zászlóaljjal, 1 géppuskásszázad, 1 lovasezred 4—4 századdal, 1 tüzérezred 9—9 üteggel, 1 utász félzászlóalj 2—2 századdal, 1 egészségügyi század 4 táborigazgatóval és 1 egészségügyi oszloppal, 6 lövészeresoszlop, 1 táviróosztály, 1 hadosztályhidvonat, 1 élelmezési oszlop, 1 táborigazgató 1 századdal, 1 vágómarhatelep és 1 táborigazgató hivatal.

A második és harmadik vonalból összeállított gyaloghadosztályok csak 3 gyalogezredből állanak és egyéb alakulásaik is gyengébb összeállításúak.

A lovas hadosztály 2 dandárra tagozódik 2—2 lovasezreddel, továbbá 4 géppuskásosztály és 1 lovas ütegosztály 2 ütegből.

Különleges alakulások: 1 gárdaezred, 2 tarackezred, 2 gyorstüzérezred 3—3 üteggel, 1 vár-tüzérezred, 1 ostromlótüzérezred, 1 aknaszázad, 2 vasuti század és 1 nagyobb hidvonat.

* A zárójelben megjelölt nevek a hadosztályparancsnokság székhelyét jelzik.

Fegyverzet és felszerelés tekintetében léptenyomon az orosz és francia befolyás látszik meg. Az első és második vonalbeli gyalogságnak 1899. mintájú 7 milliméteres Mauser-ismétlőpuskája van; egyes alakulásoknak 99/07 mintájú puskájuk. A puska 5 töltényes és háromélű tőrszuronya van. Lőszerfelszerelés emberenként: 170 töltény, azonkívül 30 darab töltény a málhásállaton és 100 darab a hadosztálylőszertelepen. A harmadik vonal csak az 1912. évi balkán-háború alatt kapott ismétlőpuskát és részben a törököktől zsákmányolt 7.65 milliméteres Mauser-puskát.

A lovassági felszerelés szintén Mauser-rendszerű ismétlőkarabély és kard.

Az első vonalbeli tüzérség tábori és hegyi tüzérségre tagozódik. A tábori tüzérség anyaga 70-es mintájú 7.5 centiméteres Schneider-Creuzot-rendszerű és tábori ágyú, visszafutó csőszerkezettel és védőpajzzsal. Sulya, kezdősebessége, valamint egyéb be rendezései is a mi tábori ágyunkéhoz hasonlók. A hegyi ágyú kalibere csak 7 centiméter, az egész löveg, valamint a suly is megfelelően kisebb és málhásállatokon szállítják. A tábori tarackok kalibere 12 és 15 centiméter. Természetesen az egész löveg sulya ennek megfelelően sokkal nagyobb és inkább a mi 15 centiméteres tarackunkhoz hasonlítható.

A második vonalbeli tüzérség részben gyorstüzelő, főleg azonban régi rendszerű ágyúkkal és tarackokkal van felszerelve. Így még az 1885-ös mintájú De Bange-ágyút is használja. Lővószer tekintetében felszerelésük a miénkhez hasonló, gránátokból és srappeléből áll.

Mind a gyalogság, mind a lovasság géppuskái Maxim-rendszerűek.

Szerbia erődítményei általában három csoportra oszthatók. 1. a Duna-vonalmentiekre, 2. a keletiekre, 3. a déli fronton épültekre. A legerősebben kétségkívül a keleti front van kiépítve, amely egy esetleges bolgár háborúban lenne hivatva szivós ellentállást kifejteni. Fontosabb pontjai: Zajecar, Knjazevác, Pirot, Pozarevác, Nis és Belapalanka.

Ezek mindegyike nagyrészt földművekből áll.

Utóbbi időben lázas tevékenységgel dolgoztak Pirot és különösen Nis kiépítésén, ahová a szerb királyi udvar és az egész kormány már a háboru elején költözött.

Szerbia hadseregét 1908 óta rohamosan fejlesztette, úgy, hogy a török háborúra Szerbia jól felkészült és aránylag erős hadsereggel kezdette meg. A gondos előkészületeknek köszönhető, hogy akkor a mozgósítás 10 nap alatt befejeződött.

A háboruban elért sikerek mind a tisztikar, mind a legénység szellemét kedvezően befolyásolták és a hadvezetőségbe vetett bizalmat emelték, azonban egész Szerbia számított rá, hogy a nagy leszámolás még ezután következik. Erre vall, hogy míg 1912-ben az ujonckontingens csak 22.400 ember volt, 1913-ban ezt már mintegy 30.000-re szaporították, az 1914. évre pedig 40.000 főre akarták a kontingenst emelni. Az 1913. évfolyamot már 1913 tavaszán behívták, míg az 1914. évre eső kontingens ujoncait a második balkánháboru nyarán, 1913-ban hívták be. Ezeknek hiányos kiképzését utólag fejlesztették.

A hadsereg békelétszáma eszerint 1912. év tavaszán 30.000 ember volt, ugyanezen év szeptemberében már 50—60.000 főre emelkedett, míg jegyzékünk átnyújtása idején a tartalékosok nagy részét már behívták és így a mozgósítás előtt már 120.000 ember volt fegyverben. Az 5 új hadosztály ujjászervezése csak egy-két év múlva lett volna teljesen befejezve. Hogy az egész szerb hadsereg teljes hadiállománya mennyi lehet, arra megbízható adatok nincsenek, azonban az első és a második vonal körülbelül 250.000 emberre tehető, míg a harmadik vonalat és a népfelkelést is beleszámítva, Szerbia körülbelül 500.000 embert képes fegyverbe állítani, ha megvan hozzá a kellő felszerelése.

A legénységi anyag elég jó, edzett és szívós, aminek megállapításánál az a körülmény is tekintetbe veendő, hogy a tartalékosok nagy része már egy hosszú és győzelmes háborút állott ki. A török és bolgár háboruban elért eredmények, amelyek nagyrészt a fiatal és energikus tisztikarnak köszönhetőek, Szerbia hatalmi öntudatát, katonai önértékét is fölöttébb megnövelték.

VIII. Az osztrák-szerb viszonyok.

Az osztrák-szerb viszonyokat, továbbá a bosnyákkérdést és a világháború katasztrófájának közvetlen okait is részletesen akartuk tárgyalni, de ez a jelenlegi viszonyok között nem volt lehetséges,

Pedig azok a gazdasági egyezmények, amelyek Szerbia és a monarchia között fennállottak, továbbá azok a gazdaságpolitikai tárgyalások, amelyek az egyezményeket megelőzték, igen fontosak. Az osztrák tartományban ugyanis az 1910. évi népszámlálás szerint 783.000 szerb-horvát és 1,253.000 szlovén él. Magyarországon 2,939.000 szerb-horvát és 93.000 szlovén. E két néptörzs együtt tehát 5,000.000 embert számlál és ehhez még kerek 2,000.000 szerb jön Boszniában és Hercegovinában. Az osztrák-magyar monarchiában élő szerb alattvalók száma tehát több, mint megegyezően akkor, mint a szerb nemzeti államban élő szerbek száma. Egy pillantás a monarchia néprajzi térképére, megmutatja, hogy a délszlávok zárt tömegben élnek együtt. Szerbia határától egész Montenegróig és széles vonalon az Adriai-tenger partvidékétől egészen a Dráváig, továbbá Stájerország és Karintiáig, nagy tömegekben laknak együtt a szerbek, horvátok és a szlovének. Csak itt-ott van közéjük ékelve néhány német vagy más nemzetiségű nép. A horvátok és a szlovének a szerbekkel nagyon közeli fajrokonok. A szerb-horvát és a szlovén nyelv csak jelentéktelenül különbözik a szerbtől. Amíg a vallás volt a mértékadó tényező a tömegek érzésére és gondolkodására, addig az összetartozandóságnak érzése kisebb mértékben jutott kifejezésre. A szerb-horvátok és a szlovének a nyugati államok kulturális befolyása alá kerültek, s ezért a többség római katolikus, míg a szerbek görög-katolikusok.

A nemzeti öntudat ébredésével azonban a vallási különbözőség egyre jobban háttérbe szorul és a viszályt csak a papok, s a reakciós demagógok tartják mesterségesen ébren, de az ilyen viszályok gyorsan elsimulnak.

Ilyen körülmények között számolni kellett volna a délszlávok egyre növekedő nemzeti öntudatával. 1848-ig a szerb-horvátok éppen úgy, mint a szlovének a bürokráciának voltak kiszolgáltatva. Mind a két népfajnak felsőbb rétegei eltávolodtak a nemzeti érzéstől, elnémetesedtek, elmagyarosodtak és elolaszosodtak. A paraszttömegek nemzeti érzését pedig nem vették figyelembe, azt hitték, hogy ezt büntetlenül lehet lábbal taposni. Azóta a nemzeti törekvések érvényesültek és érvényesülniök kellett, mert a tömegek részvétele valamely alkotmányos állam politikai életében elképzelhetetlen, ha a tömegek nem jutnak nemzetiségük tudatára. Amikor Ausztria a hatvanas években alkotmányos állammá vált, akkor a délszlávokra vonatkozóan a nemzetiségi kérdés is előtérbe nyomult.

A délszláv kérdés egyedüli helyes megoldása a nemzetközi szociáldemokrácia követeléseiben nyilvánul meg. A Balkán-államokat ki kell vonni a nagyhatalmi csoportosulások gyámködése alól. Ha ennek a politikának helyességét a Nyugat diplomáciája idejekorán felismerte volna, akkor az orosz cárizmus nem láncolhatta volna magához a szerbeket, nem rendelkezett volna egy minden hatalmi célját előmozdító akaratlan eszközzel.

Marx Károly már 1853-ban sürgette a délszláv politikának oly irányba terelését, amely az orosz cárizmus igája alól felszabadítja a szerbeket. Világosan felismerte a helyzetet olyan időben, amikor még azokat az erőket nem is lehetett sejteni, amelyek a Balkánon a törökök uralmának végét vetették. Ebben az időben írta Marx a „Newyorker Tribune“-ben a következőket:

„Azt állítják, hogy minél jobban megerősödik Szerbia és a szerb nemzetiség, az oroszok befolyása

a török-szlávokra annál csekélyebb lesz. Hogy Szerbia, mint keresztény állam a különleges helyzetét megóvhassa, arra kényszerül, hogy politikai intézményeit, iskoláit, tudományos ismereteit, ipari berendezéseit, Európából szerezzze meg. Ezzel magyarázható meg az az ellentmondás, hogy Szerbia az orosz védnökség ellenére, felszabadulása óta alkotmányos monarchia.

Fűzze bár az oroszokat és a délszlávokat a vérrokonságnak és a közös vallásnak bármennyi köteleke össze, érdekeik attól a naptól kezdve ellentétesek lesznek, amikor az utóbbiak felszabadulnak. Kereskedelmi szükségletek, amelyek a két állam földrajzi helyzetéből alakulnak ki, ezt magyarázhatóvá teszik. Oroszország ma tulnyomóan mezőgazdasági terméket termel, talán később egyszer ipari termékeket is. A görög-szláv félsziget bár aránylag kiterjedelmű, de kiterjedt partjait három tenger mossa, amelyek közül egyet ő ural. A félsziget főleg az átmenő forgalmat bonyolítja le, bár saját magának is a legjobb eszközei vannak, hogy saját maga függetlenül termeljen. Oroszország gazdasága a monopóliumra, a délszlávoké a terjeszkedésre irányul. Ezenkívül Középázsiaiban versenytársak, míg Oroszországnak a legfőbb érdeke az, hogy kizárólag a saját termékeit helyezze el, addig a délszlávoknak már most is fontos érdekük, hogy a keleti piacokon a nyugat termékeit bevezessék. Miképpen válnék tehát lehetővé, hogy ennek a két nemzetnek érdeke egyezzen? A törököket, a délszlávokat és a görögöket tényleg több közös érdekük fűzi Nyugateurópához, mint Oroszországhoz.“

Ezek az összefüggések, amelyeket Marx már akkor is éles szellemmel meglátott félévszázad mulva kézzelfoghatók voltak.

A szerb-osztrák viszonyokról, a bosnyák kérdérről és a világháborút megelőző katasztrófáról tiszta képet az olvasónak ezidőszertint rajtunk kívül álló okokból nem nyujthatunk. Hogy melyek azok az okok? Ezt bővebben — *a mi* olvasóinknak nem kell megmagyarázni.

